

Mapy katastralne na terenie województwa małopolskiego

Gruntowe porządki Habsburgów

Współczesna mapa zasadnicza zastąpiła mapę katastralną na terenie dużej części woj. małopolskiego leżącego niegdyś w granicach Austro-Węgier. Trudno uwierzyć, że choć mapa katastralna narodziła się blisko 200 lat temu, nadal sięgamy do niej przy modernizacji EGiB.

Mieczysław Sobol

Aby mówić o samej mapie katastralnej, należy najpierw wyjaśnić znaczenie słowa kataster. Według niektórych źródeł wywodzi się ono od starołacińskich słów *capitum registrum* – spis pogłówny (spis osób). Z biegiem czasu połączono je w jedno słowo *capitastrum*, a w średniowieczu zmieniono na *catastrum*. Do dzisiaj w języku francuskim mamy *la cadastre*, w niemieckim *der Kataster*. Kataster jest to pewien zbiór, w skład którego wchodzi materiały przedstawione w formie pisanej i graficznej, wzajemnie się uzupełniające. Gdy do słowa kataster dodamy przymiotnik gruntowy, to możemy powiedzieć, że zbiór dotyczy gruntów i musi zawierać

mapy i rejestry gruntowe z podanymi użytkownikami tych gruntów. Wobec tego, gdy mówimy kataster, mamy na myśli mapy i rejestry, a samą mapę nazwiemy mapą katastralną.

Mimo że słowo kataster wywodzi się z czasów rzymskich, to jednak podobne zbiory były już znane wcześniej i spełniały swoje zadania w Chinach, Egipcie oraz innych państwach. Podstawowym celem zakładania katastru były kwestie fiskalne, tzn. ściąganie podatków. Następnie posłużył on jako podstawa do ustalenia granic i był fundamentem, na którym oparto hipotekę.

• Pomiar

W XIX wieku w Austrii, do której należały wówczas ziemie obecnego województwa małopolskiego, po uprzednim przeprowadzeniu kilku spisów gruntów przystąpiono do założenia stałego katastru podatku gruntowego, oparte go na pomiarach geodezyjnych. Pierwsza instrukcja geodezyjna przeznaczona do tych celów została opracowana w 1786 roku, a w 1817 – cesarz Franciszek II zatwierdził projekt stałego katastru gruntowego.

Podstawę do powszechnego pomiaru gruntów dała triangulacja wykonana w Austrii w latach 1817-41. Dla całego obszaru kraju przyjęto 7 odrębnych układów współrzędnych katastralnych i dla każdego wyznaczono współrzędne geograficzne punktu zerowego. Punkt taki dla układu obejmującego obecną województwo małopolskie wybrano we Lwowie na górze zwanej Wysokim

Zamkiem, na której w związku z jubileuszem 300-lecia Unii Lubelskiej usypano w 1875 roku kopiec i stąd przyjęta później nazwa układu – KUL (Kopiec Unii Lubelskiej). Nowo osadzony na kopcu punkt triangulacyjny nie odpowiadał dokładnie dawnemu punktowi układu lwowskiego ($x = -1,26$ m, $y = -3,96$ m).

Mapę katastralną wykonywano ze zdjęć stolikowych, przyjmując tzw. wiedeński system miar. Jednostką długości był sążeń wiedeński – klafter – równy 1,9 m, a jednostką powierzchni był mórg austriacki równy 5755 m kw., który dzielił się na 1600 sążni kwadratowych (1 sążeń kwadratowy – 3,6 m kw.).

Same prace pomiarowe prowadzono w latach 1825-60, a np. dla byłego województwa tarnowskiego w latach 1847-50. Skala mapy 1:2880 wynikała z przeliczenia miar austriackich. Dla większych skupisk miejskich skala ta była modyfikowana i wynosiła 1:1440 lub 1:720, natomiast dla terenów górskich 1:5760. Przyjmuje się, że zastosowano odwzorowanie kartograficzne Cassiniego-Soldnera (walcowe, równoodległościowe, poprzeczne).

• Mile kwadratowe i sekcje

Pomiar szczegółowy przy zakładaniu mapy katastralnej oparto na sieci punktów stałych, których położenie oznaczono za pomocą współrzędnych płaskich odniesionych do układu katastralnego. Punkt zerowy tego układu miał współrzędne: długość geograficzną wschodnią $41^{\circ}42'29''6$ oraz szerokość geograficzną północną $49^{\circ}50'55''2$. Południk ziemski

Mieczysław Sobol,

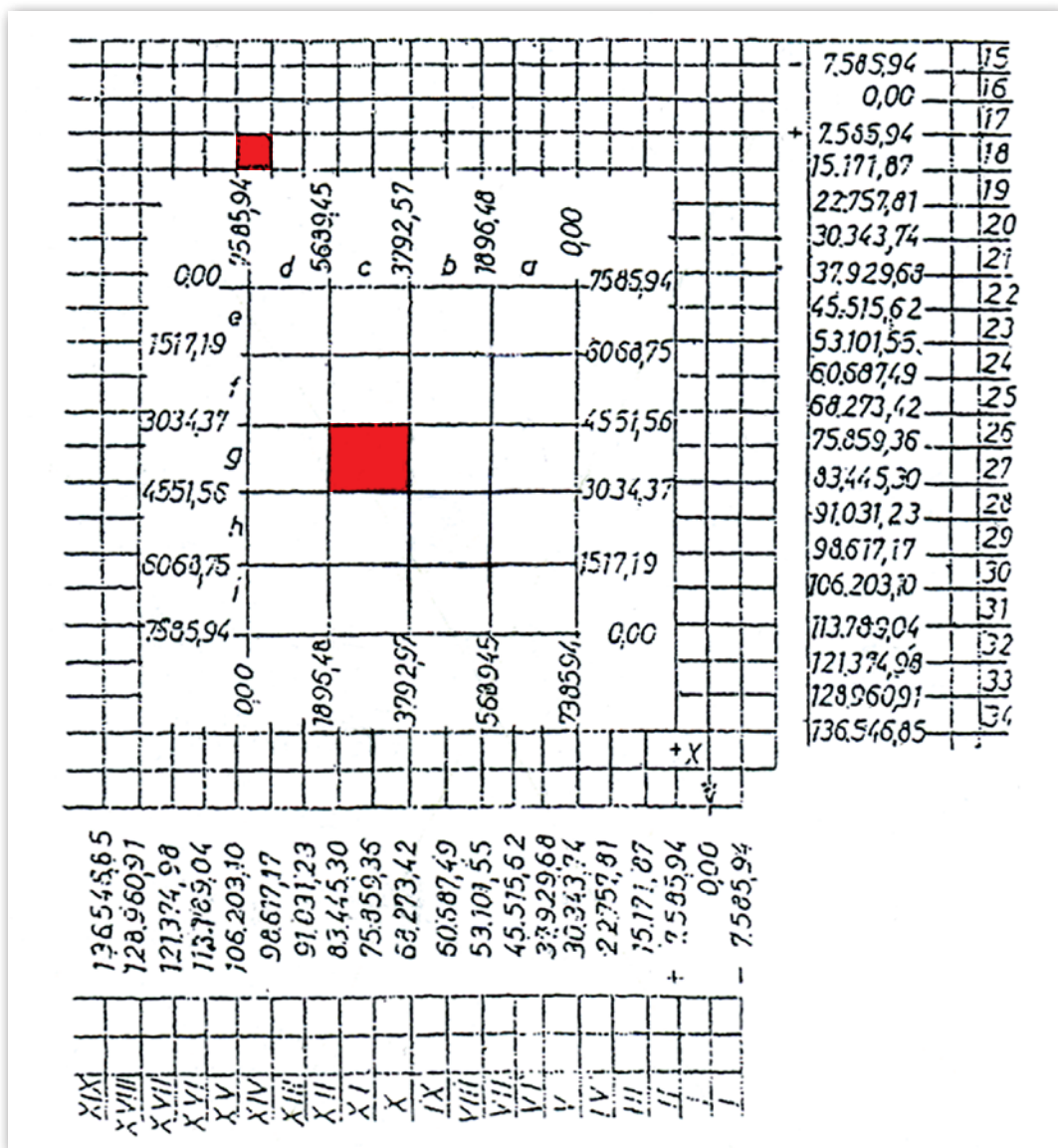
ur. w 1934 r. w Warszawie, absolwent Wydziału Geodezji i Kartografii Politechniki Warszawskiej (1956). Zawodowo był związany z rejonem tarnowskim jako główny geodeta województwa, inicjator utworzenia na tym terenie mapy zasadniczej oraz wydania atlasu b. województwa tarnowskiego, założyciel Zespołu Uzgadniania Dokumentacji Projektowej. Jako wielobiel kartografii odnalazł najstarszą mapę z rejonu okolic Gręboszowa z roku 1678 [patrz GEODETA 2/2013] i dotarł do pierwszej mapy Tarnowa z 1796 r. Nadal aktywny zawodowo jako biegły sądowy.

przechodzący przez ten punkt początkowy przyjęto jako oś odciętych (x), a prostopadłą do tej osi przechodzącą przez ten punkt jako oś rzędnych (y). Opierając się na tym układzie, podzielono cały obszar Małopolski na mile kwadratowe (7585,9 x 7585,9 m), tworząc warstwy równoległe do osi y oraz kolumny równoległe do osi x. 49 kolumn na zachód i 24 kolumny na wschód od osi x oznaczono cyframi rzymskimi I-XXIV i I-XXIV oraz literami W – zachód i O – wschód. Warstwy oznaczono zaś cyframi arabskimi od 1 do 48, a oś y przechodziła między warstwami 16 i 17.

Układ współrzędnych prostokątnych był odmienny od stosowanego obecnie. Wprawdzie południk przechodzący przez początek układu współrzędnych przyjęto za oś x, lecz dodatnie współrzędne były liczone od początku układu w kierunku południowym, a ujemne w północnym. Dodatnie współrzędne y liczone od początku układu na zachód, a ujemne na wschód. Każda mila kwadratowa była podzielona ze wschodu na zachód na 4 części (które oznaczono literami a, b, c, d) oraz od północy na południe na 5 części oznaczonych literami e, f, g, h, i. W ten sposób powstawało 20 prostokątów, z których każdy odpowiada sekcji mapy katastralnej o wymiarach (w miarach metrycznych) 1896,48 x 1517,19 m. Powierzchnia każdej sekcji wynosiła 500 morgów austriackich, czyli 287,73 ha. Schemat podziału na mile kwadratowe i sekcje przedstawiam na rysunku 1, gdzie oznaczono interesującą nas milę kwadratową i jej podział na sekcje katastralne. Na uwagę zasługuje godło każdej sekcji mapy, które bardzo precyzyjnie określa jej położenie względem początku układu. Oznaczona na rysunku sekcja katastralna ma godło: Wcol XIV 18 cg. Wynika z niego, że interesująca nas sekcja znajduje się w kolumnie XIV na zachód od południka zerowego na przecięciu z warstwą 18 i słupa c z pasem g przy podziale wyżej określonej mili kwadratowej.

• Od ogółu do szczegółu

Opracowania wszystkich obiektów dokonano według poszczególnych gmin katastralnych, tj. dzisiejszych wsi, roz-

Rys. 1. Schemat układu sekcji map w układzie KUL

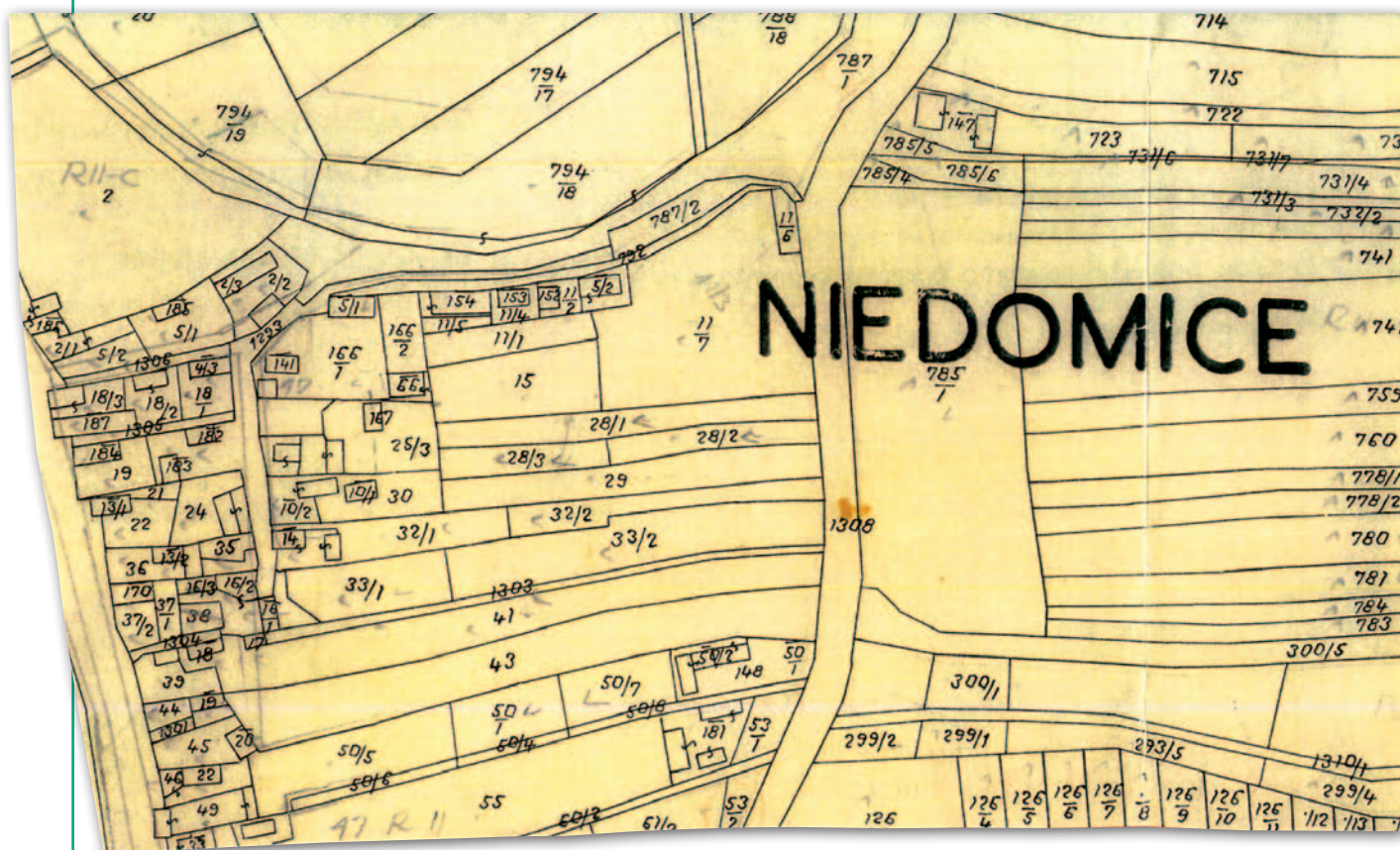
poczynając od opisu granic. Ustalenie stanu posiadania odbywało się na gruncie podczas pomiaru stolikowego w obecności gospodarzy. Następną czynnością po dokonaniu pomiaru było obliczenie powierzchni poszczególnych parcel gruntowych i budowlanych, które były wyrównane do powierzchni kompleksów, a te uprzednio do powierzchni gminy. Dla każdej gminy katastralnej była prowadzona odrębna numeracja parcel gruntowych od 1 do n i parcel budowlanych od 1 do n.

Oprócz mapy był sporządzany protokół parcelowy, który został ułożony według numeracji tych parcel, najpierw gruntowych, a potem budowlanych. Na podstawie klas gruntowych i powierzchni parcel obliczano czysty dochód, który służył następnie do wymiaru świadczeń fiskalnych. Sporządzano również spis alfabetyczny posiadaczy w danej gminie katastralnej oraz arkusze posiadłości gruntowej dla każdego posiadacza grun-

tu lub współposiadacza, które możemy przyrównać do jednostki rejestrowej.

• Zakładanie ksiąg

Na podstawie powszechnej ustawy o księgach gruntowych z 25 lipca 1871 roku oraz ustawy z 26 marca 1874 roku o zakładaniu i wewnętrznym urzędowaniu ksiąg gruntowych w Galicji, a także innych przepisów zostały założone dla każdej gminy katastralnej księgi gruntowe bazujące na operacie katastru gruntowego. Jednocześnie założono księgi tabularne dla gruntów dominialnych (szlacheckich). Proces zakładania ksiąg gruntowych poprzedzono starannym zweryfikowaniem danych katastru gruntowego. Specjalnie delegowany do każdej gminy katastralnej sędzia przeprowadzał dochodzenia na podstawie dokumentów operatu katastralnego. Następnie decyzję o założeniu ksiąg podejmował sąd okręgowy (dla dóbr tabularnych) lub grodzki (dla dóbr gruntowych).

Rys. 2. Mapa katastralna w skali 1:2880

Każda księga tabularna lub grunto- wa składała się z księgi głównej i zbioru dokumentów. Księga główna stanowiła zbiór poszczególnych wykazów hipotecznych dotyczących poszczególnych właścicieli. Każdy wykaz hipoteczny składał się z karty majątkowej (A), własności (B) oraz ciężarów (C) i takie wpisy były w nich umieszczane.

• Liczne funkcje katastru

Długo trwający, bo prawie 40 lat, proces pomiaru i kompletowania dokumentacji katastralnej nie sprzyjał zachowaniu podstawowego warunku, jakim jest aktualność danych. Postępujący proces dezaktualizacji spowodował, że podjęto na szeroką skalę akcję pomiarową, której celem było doprowadzenie do pełnej zgodności treści map katastralnych ze stanem faktycznym na gruncie. Akcja ta trwała od 1869 r. aż do 1882 r. Po jej zakończeniu wydano 23 maja 1883 r. ustawę o ewidencji katastru podatku gruntowego oraz ustawę o organizacji służby ewidencyjnej. Przepisy te zmieniono częściowo w latach 1896 oraz 1914 i, co ciekawe, obowiązywały one także w Polsce po roku 1918.

Kataster przez wpisy w księgach gruntowych zabezpieczał własność właścicieli, ułatwiał obrót nieruchomościami, a także uzyskiwanie kredytu. Dokumenty katastralne dostarczały wiadomości

o położeniu, powierzchni, kulturze i klasie gruntów poszczególnych parcel. Również mapa katastralna chroniła prawo granic nieruchomości, gdyż zawsze można było je odtworzyć na podstawie tej mapy. Mimo pierwotnych założeń, że kataster gruntowy będzie spełniał funkcję tylko fiskalną – z uwagi na dużą ilość informacji – zaczął też pełnić funkcje gospodarcze i techniczne.

• W Polsce po zaborach

Zarówno po I wojnie światowej w niepodległej Polsce, jak i po II wojnie światowej mapy katastralne dalej odgrywały ważną rolę. Wypada zauważyć, że były wykorzystywane m.in. do prac związanych z reformą rolną. Jednak zagadnienie organizacji jednolitego katastru gruntowego całego kraju należało do poważniejszych nierozwiązanych problemów gospodarczych naszego państwa.

Po wydaniu w 1955 r. dekretu o ewidencji gruntów i budynków w województwie małopolskim przystąpiono do zakładania ewidencji gruntów na podstawie istniejącego katastru, ale jeszcze wcześniej wykonano nową gleboznawczą klasyfikację gruntów właśnie na mapie katastralnej.

Mapy katastralne spełniały swoje zadania przez wiele lat. Gdy potrzebna była większa szczegółowość, uzupełniano je

rzeźbą terenu. Przy wszystkich pracach opierano się na osnowie katastralnej lub założonej później osnowie państwowej.

Opracowania mapowe w latach powojennych były wykonywane dla wyrównania części terenu i często na żądanie inwestorów, z których każdy miał inne wymagania. W wyniku tego dla danego obszaru – obok istniejącej mapy katastralnej w skali 1:2880 – powstawały opracowania o różnych dokładnościach i w różnych skalach. Dlatego pozytywnie należy przyjąć decyzję o opracowaniu jednolitych podkładów mapowych, czyli mapy zasadniczej, którą było województwo tarnowskie posiadało jako pierwsze w kraju, bo już w roku 1981. Mapa zasadnicza (obecnie w większości w wersji numerycznej) zastąpiła mapę katastralną wykonaną blisko 200 lat temu i przejęła wszystkie jej funkcje, a także zaspokaja nowe potrzeby, które stawia przed nami życie.

Mieczysław Sobol

Literatura

- Wskazówki praktyczne przy obliczeniach zdjęć poligonalnych, niwelacji i tachimetrii, Kraków 1934;
- Fedorowski W.: Ewidencja gruntów, Warszawa 1974;
- Sobol M.: Mapa zasadnicza w województwie tarnowskim, „Przegląd Geodezyjny” 5/1979;
- Sobol M.: Jak powstały mapy katastralne na terenie województwa tarnowskiego, „Przegląd Geodezyjny” 7-8/1981.